WIKIPEDIA

Kantonees

Van Wikipedia

Dit artikel is gesjreve (of begós) in 't Mestreechs. Laes hie wie v'r mit de versjillende saorte Limburgs ómgaon.

Verspreiing vaan 't Kantonees in China.

't **Kantonees**, ouch wel **Yue-Chinees** geneump, is ein vaan de hoofdialekte vaan 't Chinees, gesproke in zuielek China. Wie bij de aander Chinese hoofdialekte kin me 't hiel good es 'n apaarte taol zien, umtot 't zier sterk vaan aander soorte Chinees versjèlt en neet demèt oonderling verstoonbaar is. Um politieke en cultureel reies weurt 't Kantonees toch es e dialek gezeen: de sprekers zien Han-Chineze, zjus wie de sprekers vaan 't Mandarijn en aander soorte Chinees.

De gemeine naom *Kantonees* kump vaan de stad Kanton (*Gwanzhou*) in Zuid-China, 't cultureel middepunt vaan 't taolgebeed. Heidoor is de nomenclatuur neet gans dudelek: sommege verstoon oonder *Kantonees* allein d'n tóngval vaan Kanton en neume de ganse dialekgróp *Yue*, aandere gebruke 't begrip *Kantonees* veur de ganse dialekgróp en neume de taol vaan Kanton *Standaardkantonees*. De lèste optie weurt in dit artikel ouch opgevolg.

't Kantonees zit wat status betröf tösse volkstaol en cultuurtaol in: 't gief (wie gezag) 'ne standaardvörm, 't weurt soms officieel gebruuk (veural moondeling) en vrij dèks opgesjreve. Gesjreve Kantonees kint 'n aontal karakters wat in 't Mandarijn gaaroet neet weurt gebruuk. De ISO 639-3-code is yue. De taol had in 1984 nao sjatting 56 mieljoen sprekers. Inheims is ze in groete deile vaan de provincie Guangdong, in Hong Kong en Macau; groete migrantegemeinsjappe (de zoegeneumde *Kantonesen diaspora*) leve in Vietnam, Maleisië, Singapore en de Vereinegde Staote; ouch de Chineze in Nederland zien vaanajds Kantoneestaoleg.[1]

Inhawd

Historie

De historie vaan 't Chinees in de regio begint mèt de invasie vaan Chinese leger in d'n tied vaan de Qindynastie, aon 't ind vaan d'n daarden iew veur Christus. Tot daan touw waor dit gebeed bevolk gewees mèt zoegeneumde Baiyuevolker, die 'n oonbekinde taol spraoke. Wat mèt die lui is gebäörd, wèt me neet perceis, meh in eder geval kaome (Han-)Chineze dao massaol woene en naome hun taol, 't Aajdchinees, mèt.

Tot aon d'n tied vaan de Tangdynastie - rouw-eweg de zevenden tot en mèt de negenden iew - bleve de versjèlle tösse de Chinese dialekte te euverzien; mèt 't Middelchinees vaan toen moot me ziech zoewel in noord es in zuid good verstoonbaar höbbe kinne make. Tenao evels raakde 't zuie vaan 't land geïsoleerd vaan de machsbasis in Peking, en dewijl ziech dao 't Mandarijn oontwikkelde, behele de zuieleke dialekte väöl awwerwètse trèkke (zoewie plosieve es indklaank), dewijl ze zelf wel aander veranderinge doorveurde. Zoe woorte ze veer toene vaan 't Middelchinees deils opgesplits. Al deen tied waor de positie vaan 't dialek oonbedreig, neet allein door de maotege communicatie mèt Peking, meh ouch doortot de gesjreve cultuurtaol Klassiek Chinees bleef.

Wie de Europeaone nao Oos-Azië kaome, leet allein Kanton de boetelandsen handel touw. Daorum riechde ziech de blik vaan 't weste op die stad. Westerse handelere die Chinees lierde, riechde ziech neet op Klassiek Chinees of Mandarijn meh op Kantonees. Me zuut deen invlood beveurbeeld nog in de westerse naom veur de hoofstad, *Peking*: dee leit ziech neet aof vaan 't Mandarijn *Beijing* meh ieder vaan 't Kantonees *Bak1 king1* (spreek oet *pakking*). Dat gaof 'nen iersten aonzat tot Kantonees es prestiesjdialek. Ouch waor 't zjus oet dees stad tot in de negentienden en vreug-twintegsten iew versjèllende Chineze migreerde nao aander len in de regio of nog wijer eweg.

De val vaan 't Keizerriek (1911) maakde de weeg vrij veur 't aofsjaffe vaan 't Klassiek Chinees te geunste vaan 't Mandarijn es officieel taol. Sindsdeen waor 't Kantonees oondergesjik. Decennialaank - zeker ouch oonder Mao - streefde me sterk denao um de standaardtaol euveral in 't land in te veure. Aon d'n aandere kant kraog 't Kantonees in Hong Kong en Macau väöl beteikenis es de spreektaol vaan dao geproduceerde films en series. De lèste jaore is de hajding vaan de Chinese regering get coulanter.

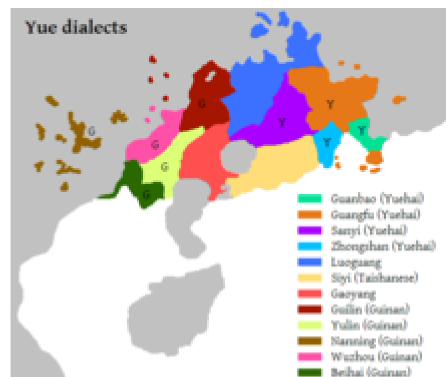
Oonderverdeiling

't Kantonees liet ziech oonderverdeile in 'n aontal versjèllende dialek(sub)gróppe:

- Yuehai
  - Guangfu; hei-oonder valle ouch 't Standaardkantonees en de variante vaan Hong Kong en Macau
  - Tanka (Danjia), de taol vaan 't gelieknaomeg volk vaan zienomade
  - Sanyi
  - Zhongshan
- Siyi of Taishanees; väöl gesproke in de Vereinegde Staote
- Luoguang

- Gaoyang
- Guilin
- Yulin
- Nanning
- Wuzhou
- Beihai

De lèste vief dialekte weure same wel Guinan geneump. 't Geit hei um 'n gróp relatief sterk vaan 't Kantonees versjèllende variëteite.

De Kantonese dialekgróppe.

Status

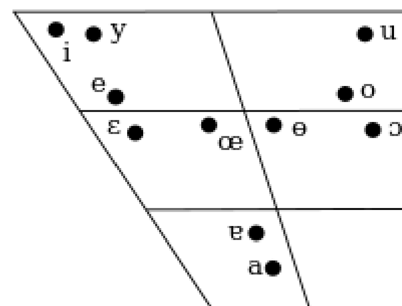
Zoewel op 't vasteland vaan China es op Taiwan gelt 't Pekinees dialek vaan 't Mandarijn es de officieel taol. 't Beleid vaan de euverheid is drop geriech op dit Mandarijn te promote, zoetot me ziech in gans 't land verstoonbaar kin make. De dialekte höbbe geinen officiële status, meh ze weure neet structureel oonderdrök (wie in Fraankriek laank is gebäörd). Noe en daan kump e beriech binne euver lierlinge die straaf kriege veur 't spreke vaan Kantonees, meh ech frequint is dit neet. Publicaties gesjreve in 't Kantonees weure algemein touwgelaote en Kantoneestaolege films en meziek zien hendeg populair, neet allein in China meh ouch daoboete.

In Hong Kong en Macau is de situatie aanders. De regering sjrijf allein veur tot de officieel taol 'Chinees' is, meh zeet neet tot dat Mandarijn moot zien. In de praktijk deent 't Kantonees dao in eder geval es officieel gesproke taol: in de regering en 't oonderwies weurt miestes gei Mandarijn gesproke, al sjrijf me 't wel op.

Wie gezag leve väöl sprekers vaan 't Kantonees in Zuidoos-Azië en heet me dao touwgaank tot Kantonees gesproke popcultuur. Allein in Singapore weurt 't Kantonees actief oonderdrök, same mèt de aander Chinese dialekte: umtot de Chinese gemeinsjap dao nogal heterogeen is, wèlt me door 't gebruuk vaan de standaardtaol mier einheid smeie. 't Opebaar gebruuk vaan Kantonees is verboje en de geneumde films en meziek zien neet te kriege.

Klaanklier

De Yue-dialekte zien oonderein hendeg divers en vaan ein klaanklier vèlt daan ouch neet te spreke. Toch kin de klaanklier vaan n'importe welk dialek 'ne gojen indrök vaan ze allemaol geve, in 't bezunder vaan de versjèlle tösse 't Kantonees en 't Mandarijn. Hei weurt de klaanklier vaan 't Standaardkantonees besjreve.

Vocaole (klinkers) in 't Standaardkantonees. Sommege zien allofone; zuug de teks.

Beginklaanke

Wie bij alle Chinese dialekte weurt 'n syllaab opgebroke in beginklaanke en oetgeng of indklaanke. De beginklaank is ofwel 'ne consonant (mètklinker) ofwel 'ne nulklaank (daan begint de syllaab mèt 'ne vocaol; eventueel kin de nulklaank weure gerealiseerd es 'ne glottisslaag). In de Standaardkantonesen inventaris vaan beginklaanke oontbreke, zjus wie in 't Mandarijn, mediae (weike plofklaanke); me kint tenues (hel plofklaanke /p/, /t/ en /k/) en geaspireerde tenues (/pʰ/, /tʰ/, /kʰ/). E versjèl is tot de Mandarijnse retroflexe (/ɻ/, /ʂ/, /t͡ʂ/, / t͡ʂʰ/) en palataole (/t͡ɕ/, /t͡ɕʰ/, /ɕ/) hei gans oontbreke. Wel heet 't Kantonees gelabialiseerde klaanke (/kʷ/ en /kʷʰ/) die 't Mandarijn weer neet kint. De *h* is in 't Kantonees weiker es in 't Mandarijn: mier 'n echte /h/ en gein /x/.

Oetgeng

Groeter evels zien de versjèlle bij de indklaanke/oetgeng. 'nen Oetgaank besteit dèks oet 'ne vocaol en 'ne consonant. De meugeleke aofsletende klaanke zien de haafvocaole /j/ en /w/, de liquidae /m/, /n/ en /ŋ/ zoewie de plosieve /p/, /t/ en /k/. Die plosieve en ouch de /m/, koume in 't Mandarijn noets in indklaanke veur. (Wäörd wie Kai2 Dak1 (vreuger vleegveld vaan Hong Kong) en dim2 sam1 drage heidoor e typisch Kantonees stumpel; ze zouwe in 't Mandarijn *Qĭ Dé* respectievelek *diǎn xin* luie).

Ouch de behandeling vaan klinkers is aanders. In 't Mandarijn kint me e groet aontal klinker*klaanke*, die door taolwetensjappers tot vief foneme weure trökgebrach. 't Kantonees kint minder allofonie, meh wel ach klinkerfoneme. Zoe maak me in dees taol versjèl tösse /u/ ('oe') en /y/ ('uu'), dewijl dat in 't Mandarijn variante vaanein zien, die in de transcriptie ummer es <u> weure gesjreve. Ouch kint 't Kantonees, aanders es 't Mandarijn, versjèl tösse lang en korte vocaole. Wel weure lang en korte vocaole dèks e bitteke aanders gerealiseerd: 'n lang a klink wie /a:/, 'n korte a wie /ɐ/.

Soms höbbe syllabes gaaroet geine vocaol. D'n indklaank besteit daan allein oet /m/ of /ŋ/.

Toene

Vaan 't Kantonees weurt dèks gezag tot 't 'n aofsjrikwèkkend groet aontal toene heet; nege weurt dèks geneump. E bitteke oetlègk kin evels laote zien tot de situatie neet zoe gecompliceerd is wie ze liek.

De toene zien te verdeile in toene vaan ope syllabes en die in geslote syllabes. In ope syllabes zien zes of zeve toene meugelek, in geslote mer drei. (Twie traditioneel toene oet 't Standaardkantonees zien in modern variante, zeker in Hong Kong, goon samevalle; 't is op dit systeem tot de gaankbaar indeilinge zien gebaseerd.)

Toene in ope syllabes zien:

1. 陰平: hoeg vlaak (˥) of hoeg vallend (˥˧); twie toene in 't traditioneel Kantonees
2. 陰上: midde klummend (˧˥)
3. 陰去: midde vlaak (˧)
4. 陽平: lieg vallend (˨˩) of zier lieg vlaak (˩)
5. 陽上: lieg klummend (˩˧)
6. 陽去: lieg vlaak (˨)

Toene in geslote syllabes zien:

7. 上陰入: hoeg (˥; kump euverein mèt 1)
8. 下陰入: midde (˧; kump euverein mèt 3)
9. 陽入: lieg (˨; kump euverein mèt 6)

De cieferkes zien in transcripties e.d. gebrukelek.

Grammair

De grammair vaan 't Kantonees heet mèt dee vaan aander Chinese dialekte veural euvereinkomste, meh ouch dudeleke versjèlle.

Wie alle soorte Chinees is 't Kantonees isolerend (analytisch), meh neet mie zoe strik wie 't Klassiek Chinees: zoe good wie 't Mandarijn en in tegestèlling tot de klassieke taol maak de taol gebruuk vaan versjèllende suffices. Zoe weurt 't partikel 哋 (*-dei6*) gebruuk veur 't miervoud vaan substantieve, wie in 't Mandarijn 們 (*-men*). In tegestèlling tot dat lèste kin 't Kantonees suffix allein nao wäörd veur zakes koume. Aander suffices of partikele (kwestie vaan analyse) kinne nujeg zien um de woordsoort oet te make.

Wie 't Mandarijn heet ouch 't Kantonees zoegeneumde maotwäörd die nao tèlwäörd e.d. mote koume um de aard vaan de getèlde objekte oet te drökke.

't Werkwoord kin versjèllende tije en wijze höbbe. Die weure door speciaol partikele oetgedrök.

De syntaxis vaan 't Kantonees SVO (oonderwerp - werkwoord - veurwerp), meh umtot de Chinese dialekte *topic prominent* zien, kin 't veurwerp good nao veure koume. Door 't oontbreke vaan naomvalle o.g.d. kin de beteikenis vaan 'ne zin daan dobbelzinneg weure; gemeinelek wijs de conteks evels oet wat of wee 't oonderwerp is.

Gesjreve Kantonees

Al in de late Qing-dynastie woort 't Kantonees opgesjreve, en wel in de zoegeneumde Kantonesen opera. In d'n twintegsten iew oontwikkelde ziech veural in Hong Kong, boe väöl lui gei Mandarijn kinne of kóste, 'n op 't Kantonees gebaseerde sjrieftaol wijer. De lèste decennia heet die 'n groete vlöch genome. Me zuut 't allewijl väöl op 't internet (chatboxe, sociaol media etc.) zoewie in pretentieloes publicaties wie roddelblajer. In de riechszaol weure vaanajds al getugenisse gesproke in 't Kantonees lètterlek oet de moond vaan de spreker opgeteikend.

Karakters

Wienie 't Kantonees weurt opgesjreve in Chinese karakters, heet me globaol gezag twie keuze. De ierste keus is etymologische 'spèlling': me gebruuk daan veur e Kantonees woord 'tzelfde karakter wat me veur dat woord gebruukde in 't Klassiek Chinees, en wat me nog ummer gebruuk in 't Standaardchinees. In zoe'n gevalle versjèlt gesjreve Kantonees neet zoeväöl vaan gesjreve Mandarijn en zien Kantonese tekste veur alle Chineze te begriepe. Sommege wäörd, die in 't Mandarijn intösse verawwerd zien meh in 't Kantonees wijer leve, gebruke ouch 't bijbehurend klassiek karakter wat me in 't Standaardchinees neet mie kint. Ouch daan blijf 'nen teks veur d'n erudiete Chinees leesbaar.

De twiede optie is 'fonetisch spèlle'. In dat geval gebruuk me veur 't Kantonees e karakter wat in de Mandarijnse oetspraok 't Kantonees 't bèste weergeef. In dat geval is 't väöl lesteger veur 'ne Chinees dee gei Kantonees kint um 'nen teks in die taol te leze.

Tot slot zien ouch 'neologistische' karakters in gebruuk, die koelek veurkoume in aander dialekte. Zoe weurt 't woord *lip* 'lif', e lienwoord oet 't Ingels, wel es 䡃 gesjreve: 'n combinatie vaan 車 ('kaar', 'oto'; de lif bringk d'ch jummers nao 'n aander plaots) en 立 (*lap*, 'n fonetische benaodering).

Transcriptie

Wie 't Mandarijn weurt ouch 't Kantonees dèks in Latiense lètters getranscribeerd. 't Relatief groet belaank vaan 't Standaardkantonees maakde door de jaore heer de noed dao-aon ummer groet. Door zien aofwiekende klaanklier kin me evels neet veur allebei de dialekte perceis dezelfde fonologie gebruke. Toch höbbe ziech bij zoewel Mandarijn es Kantonees versjèllende analoog veranderinge voltrokke.

De ierste wiedverspreide standaard woort in 1888 door Britse missionaire oontwikkeld; me spraok langen tied vaan de *Kantonese standaardromanisatie*. Hun systeem woort in de jaore 1920 en 1930 verbeterd door twie Oosteriekse missionaire, Meyer en Wempe. Dees systeme gónge sterk oet vaan bestaonde transcripties veur 't Mandarijn, wie de *Wade-Gilestranscriptie*. Kinmerkend is tot de spraokklaanke /p, t, k/ ouch weure gesjreve es <p>, <t> en <k>; de geaspireerde variante (zuug bove) weure mèt apostrofe gesjreve (<p'>, <t'>, <k'>). De lang vocaole, oonbekind in 't Mandarijn, sjreve dees twie geisteleke oet mèt dobbel lètterteikes (<aa> etc.). Zoe'n transcripties koume väöl awwer studente nog vertrojd veur; tot 1980 waore ze in de Westerse wereld gebrukelek.

De ierste transcriptie die economischer mèt 't Latiens alfabet umgóng waor de Yaletranscriptie, in d'n Oorlog oontwikkeld aon de gelieknaomege Amerikaonse universiteit veur soldaote die in de Oos gónge vechte. Typisch veur de Yalesysteme is tot me veur 't iers <b>, <d> en <g> gebruuk veur stumloes plosieve, zoetot me <p>, <t> en <k> kós goon gebruke veur de geaspireerde variante en de apostrofe euverbojeg woorte.

Dit systeem waor ummer nog relatief umslechteg, umtot 't bepaolde typisch Kantonese versjèlle neet maakde. De klaank [y] (*uu*) beveurbeeld, in 't Mandarijn 'ne variant vaan /u/ (*oe*), woort mèt <yu> weergegeve. Um zoe'n probleme op te losse oontwikkelde me 't Kantonees pinyin (1971, Volksrippubliek) en 't Jyutping (1993, Hong Kong).

Typisch aon dees systeme is tot de lètter <y> veur de klaank /y/ weurt gebruuk, en de lètter <j> veur de klaank /j/. Mèt aander wäörd: de *j* weurt gebruuk wie in 't Nederlands (en Limbörgs), dewijl in awwer transcripties vaan 't Kantonees (en bekans alle systeme veur 't Mandarijn) de *j* op z'ch Ingels weurt oetgesproke. Ouch opvallend is tot de toene nog ummer mèt cieferkes weure aongegeve (*Jyut6ping3*), dewijl 't Mandarijn-pinyin dao accentteikes veur is goon gebruke. Umtot 't Mandarijn mer veer toene heet en 't Kantonees zeker zès, zouw 't gebruuk vaan accente in die lèste taol minder praktisch zien.

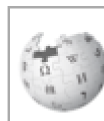
Bronne

Veur dit artikel is gebruuk gemaak vaan de Ingelstaolege artikele Yue Chinese, Cantonese, Cantonese phonology, Cantonese grammar, Written Cantonese en vaan de apaarte artikele euver de versjèllende romanisaties.

Rifferenties

1. Inspraakorgaan Chinezen - Het ontstaan van de Chinese gemeenschap in Nederland (http://www.ioc-ch.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=20)

Extern links

D'r is 'n **Kantonese editie** van Wikipedia, de vriej encyclopedie.